

حق مؤلف:

مفهوم و کاربرد

(قسمت اول)

محمد حسن عرب اسدی
کارشناس کتابخانه ملی

حق مؤلف دارای ماهیتی دوگانه است. سکه‌ای است

که یک روی آن جنبه معنوی و روی دیگر جنبه مالی

(یا مادی) دارد.

مؤلف گاه قصد می‌کند از اثر خود در برابر دیگران به بهره‌برداری مالی و مادی بپردازد و گاه انگیزه او صرفاً معنوی و اخلاقی است. بدیهی است هرگونه بهره‌برداری، هنگامی معنی پیدا می‌کند که اثر مؤلف به جامعه عرضه شده باشد.

در اینجا به این نکته باید توجه داشت که اثر وقتی موجب حقوقی برای مؤلف خود می‌شود که اصیل، ابتکاری، ابداعی و نو باشد. شرط دیگر آن است که اثر پدید آمده باید ارزشمند باشد.

امروزه حق و ملک مصادیق مشابه و فراوانی دارند. در بحث حاضر حق مؤلف به مثابه ملک مؤلف است که می‌تواند وارد انواع معاملات و تجارت‌ها شده و مورد مبادله و معاوضه و... واقع گردد.

حق مؤلف در معنای اصطلاحی حق و امتیازی است که جامعه برای فردی که اثری را پدید آورده و قصد دارد از مزایای مادی و معنوی آن بهره‌برداری کند قائل شده و آن را به رسمیت می‌شناسد. در اینجا صاحب حق همان مؤلف اثر است که از اختیاراتی نسبت به پدیدآورده خود برخوردار گردیده است.

در معنای حقوقی حق مؤلف وسعت و دقت بیشتری نهفته است. به طوری که منشأ آن از حقوق معنوی انسانها بوده دارای اقسام و انواع خاصی است. این حق دارای ماهیتی دوگانه است. سکه‌ای است که یک روی آن جنبه معنوی و روی دیگر جنبه مالی (یا مادی) دارد.

در اینجا فقط این استثناء وجود دارد، که مؤلف (یا پدیدآورنده) حق انتساب اثر به خود را، که مانند حق ابوت (پدری) اوست، هرگز نمی‌تواند به دیگری منتقل کند، یا بالعکس از دیگری قبول نماید.

در جامعه اسلامی ما حق مؤلف دارای مفهومی کاملاً حقوقی، فقهی و اجتماعی است و بدون توجه به عناصر فوق هرگز قابل درک یا اثبات نیست. مفهوم حقوقی آن متأثر از قانون حاکم بر کشور است که آن را مورد شناسایی و حمایت قرار داده است و آن را فی نفسه موجود می‌شمارد. ولی مفهوم فقهی آن فقط در سایه شرط و قرار وجود پیدا می‌کند و منهای آن مورد تأیید و امضاء نیست. از لحاظ اجتماعی مفهومی دوپهلوی پیدا کرده است. دولت بنا به رعایت مصالح ملی به معاهدات بین‌المللی حق طبع نمی‌پیوندد و ناشران و مترجمان متجاوز به آثار بیگانه از این بابت خوشنودند! ولی هرگاه در داخل یا خارج کشور حقوق آنها مورد تجاوز قرار گیرد ناراضی و معترضند و به دولت پناه می‌برند!

حق مؤلف دارای کاربردهای وسیعی در صنایع چاپ و نشر و برنامه‌نویسی کامپیوتر و نیز سینما و تئاتر و موسیقی و معماری و مجسمه‌سازی و هم‌چنین عکاسی و صنایع دستی و فنی و فرهنگی است. به طوری که تنها راه دسترسی مجاز به این محصولات، رعایت جوانب مختلف حقوق پدیدآورندگان آنهاست.

امروز به همراه غالب آثار علمی، فرهنگی، هنری و ادبی شرط رعایت حقوق پدیدآورنده ضمیمه است. مگر در برخی آثار مذهبی که به منظور رفع موانع تبلیغی از آن صرف‌نظر می‌کنند.

از فواید وجود و رعایت حقوق پدیدآورندگان مانند دیگر حقوق جوامع، تضمین سلامت اجتماعی و روابط موجود در آن است، که موجبات بقاء و رشد و تعالی آن را فراهم کرده می‌تواند در تنظیم ارتباطات صحیح و مفید مؤثر باشد و افراد جامعه را به حقوق خود آشنا کند و آنان را از تجاوز به حقوق یکدیگر برحذر دارد. بدیهی است جامعه‌ای سعادتمند خواهد بود که تمامی افراد آن به حقوق خود آشنا بوده و آن را محترم بدانند.

حق مؤلف دامنه‌ای بسیار گسترده دارد. مؤلف گاه در نقش پدیدآورنده یک مقاله یا کتاب ظاهر می‌شود و گاه در نقش یک برنامه‌نویس کامپیوتری و در مواردی به عنوان نقاش، آهنگساز، شاعر، بازیگر سینما و تئاتر، مجسمه‌ساز، حکاک، طراح، ناشر، کارگردان، مترجم، بنگاه سخن‌پراکنی و پخش فیلم، مرکز ماهواره‌ای، ویراستار، دبلر و از این قبیل.

بنابراین، مؤلف هم می‌تواند فرد باشد و هم سازمان. یعنی شخصیت حقیقی یا حقوقی داشته باشد، یا حتی یک ملت باشد؛ که البته از طریق دولت یا سازمانی حقوقی تجلی خواهد یافت.

مؤلف می‌تواند در قید حیات باشد و شخصاً اعمال حق کند یا از طریق اعطای وکالت به دیگری قدرت اعمال نفوذ را برای خود محفوظ نگه دارد، و یا حتی برای بعد از فوت خود وصیت کند.

مؤلف حقوقی واحد ولی دو وجهی دارد. قسمی را معنوی و قسم دیگر را مالی (مادی) نام نهاده‌اند. حقوق معنوی او ثابت و لایتغیرند و فقط برای حفاظت و رشد و یا دولت منتقل می‌شوند، بدون اینکه خدشه‌ای از این بابت به حقوق او وارد شود.

هرکدام از این دو جنبه حقوقی اقسامی دارند. حق معنوی مؤلف عبارت است از: ۱) حق احترام، یعنی چون اثر فقط با نام او شناخته می‌شود، لذا هرگونه تغییر و تحریف و نقص و کسری به او برمی‌گردد. پس اثر او باید مصون و محترم بماند. ۲) حق انتساب و ولایت، یعنی اینکه اثری که او پدید آورده است منسوب به اوست و به هیچ وجه نمی‌توان این امتیاز را از او سلب کرد. ۳) حق انحصار در نشر اثر و حق حبس آن، یعنی اینکه این مؤلف است که می‌تواند اختیار دارد تصمیم به نشر و عرضه اثر خود بگیرد و یا از آن بطور موقت یا دائم جلوگیری کند. ۴) حق رجوع و عدول، یعنی مؤلف می‌تواند به اثری که برای نشر و عرضه ارائه کرده است رجوع کند و در آن حکم و اصلاحاتی بوجود آورده و تغییر و تبدیلی را اعمال نماید. و یا از تصمیم قبلی خود منصرف شده و مایل به نشر و عرضه عمومی آن نباشد. ۵) حق دفاع از اندیشه و سبک و مرام خود هرگاه که مورد اهانت و یا انتقاد و سرقت و نابودی قرار گیرد. ۶) حق اهداء و بخشش اثر به دیگری و یا وقف آن. ۷) حق اعراض و نابودی اثر. ۸) حق آموزش و اطلاع‌رسانی بر جامعه از لحاظ اخلاقی. ۹) حق منع تقلید دیگران. ۱۰) حق کتمان نام خود. ۱۱) حق انتخاب نام یا علامت اثر خود.

و اما حق مالی مؤلف اقسام و نمودهای گوناگونی دارد که ابتدایی‌ترین آنها ۱) حق الزحمه او برای تألیف است، که بدان حق التألیف، حق التحریر، حق قلم، حق نویسندگی، حق آفرینش و خلاقیت هم می‌گویند. ۲) دیگری حق امتیاز یا حق طبع او برای واگذاری اثر به دیگری برای نشر و عرضه و اجراست. ۳) حق تعقیب اثر که در مورد آثار هنری مصداق دارد، و این برای جلوگیری از احساس غبن و ضرر و زیان او در اثر فروخته شده پیش‌بینی شده

است. ۴) حق امانت دهی عمومی است که از سوی کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی به مؤلف در ازای امانت دادن و نقل و انتقال اثر احوصل می‌شود.

مؤلف ممکن است حقوق فوق را به موجب شرط و قرار و یا قانون با دیگری مشترک باشد. یعنی حقوق حاصل از اثر به صورت مشاع بین او و مؤلفی دیگر واقع شود، و یا اینکه تألیف اثر را به سفارش فرد و یا سازمانی دیگر انجام دهد و در ازای دریافت حقوق مورد نظر، بخشی از حقوق دوگانه فوق‌الذکر را از دست بدهد، یعنی در حقیقت به دست نیاورد. در این حالت تجاوز به اثر و تخطی از مقررات و دستیابی به آثار ابعاد وسیعتری پیدا می‌کند.

تا اینجا جنبه‌های مختلف حقوقی حق مؤلف به اختصار بیان شد. حال با عنایت به اینکه حق مؤلف خود جزئی از حق مالکیت معنوی انسانهاست که اجزاء دیگر آن حق اختراع و حق اکتشاف و حق علامت و نشان تجاری و حق سرقتی است، بحث خود را بر اثر تألیف شده و خصوصیات و اشکال آن متمرکز می‌کنیم.

اثر ممکن است تصنیفی، تألیفی، ترجمه‌ای، شرح، خلاصه، نقد و تفسیر، نمایه، فهرست و یا اقسامی دیگر باشد، که در اینجا بحث اثر اصلی و اشتقاقی (یا تبعی) پیش می‌آید. اثر اصلی یعنی عین اثری که مؤلف پدید آورده است و اشتقاقی یعنی از اثر او اثری انشعابی بوجود آید. مثلاً ترجمه با اقتباس و یا گزیده و چکیده گرفتن و امثال آن.

یک اثر ممکن است به شکل کتاب، مجله، روزنامه، گزارش یا فیلم و نوار و صفحه و دیسک و دیسکت، یا امواج صوتی و تصویری (حتی شاید سایه یک شیئی) باشد مانند آثار شفاهی به شکل وعظ و خطابه و سخنرانی.

بنابراین، اثر ممکن است مرئی یا نامرئی (بالفعل یا بالقوه) باشد. ولی قطعاً هنگامی از آن حمایت می‌شود که از حالت محتوایی درآمده و شکل و هیئت فیزیکی و محسوس به خود بگیرد. در حقیقت اثر منجمد قابل حفاظت و حمایت است، نه فرضاً آنچه در ذهن مؤلف وجود دارد. بنابراین اثر می‌بایست به عینیت پیوندد تا قابل بهره‌برداری و حمایت باشد.

اثر باید مالیت داشته باشد، یعنی به نحوی باشد که در ازای آن چیزی قابل پرداخت باشد. به بیان دیگر اینکه مورد رغبت مردم قرار گیرد نه مایه انزجار و تنفر آنان، که البته این امر بنا به عقاید آدمی متفاوت است. مثلاً در شرع مقدس اسلام، صور قبیحه، مجسمه عریان، نوشته ضلالت آور و کفرآمیز، صدای نامحرم خصوصاً در حال غنا، آلات قمار و موسیقی لهو و لعب هیچ کدام مالیت ندارند. بنابراین ساخت آنها غیرمجاز اعلام شده و دستور به نابودی هیئت (و نه جسمیت) آنها داده شده است. فرضاً مجسمه‌ای از جنس طلا که مصداق امری قبیح باشد محکوم به تغییر شکل می‌گردد، تا برای استفاده‌ای مجاز مصرف شود. ولی حکم اسلام در مورد غیر پیروان

خود حسب مورد متفاوت است. یعنی اگر تبعه حکومت اسلامی باشند می‌توانند در بین خود مجاز به رعایت عقیده مذهبی خود بوده ولی در ارتباط با مسلمانان قواعد مربوط را مراعات نمایند و اگر تبعه حکومتی دیگر باشند مطابق قوانین و مقررات خود عمل خواهند نمود. در اینجا لازم است به ضابطه تشخیص اثر از غیر آن یعنی ممیزی اثر هم اشاره‌ای داشته باشیم که امری مهم و بنیادی است.

اثر، هنگامی بوجود می‌آید که مؤلف شخصاً و یا به کمک دیگری یا صرف مال خود و یا مال مشترک با دیگری به کمک نیروی ذهنی و جسمی خود (و یا در تعاون و همکاری با دیگری) اقداماتی را انجام دهد که منجر به پدید آمدن اثری شود که در غیر این صورت امکان وجود عادی و معمولی آن نمی‌رفت. بنابراین در ظرف زمانی و مکانی مشخص قوه ابداع و ابتکار او باعث خلق اثری شده که مانند شیارهای انگشتان دست منحصر به اوست. پس آنچه در غیر این حالت بوجود آید اثر به معنای مورد نظر ما نخواهد بود؛ مثلاً شخصی با تقلید از سبک و روش و شکل و موادی که عیناً در ساخت شیئی به کار رفته باشد دست به نمونه‌سازی بزند. بدیهی است که این گونه نسخه‌برداری مجاز و یا غیرمجاز فقط ممکن است منفعتی مالی را نصیب او کند نه بهره‌ای معنوی را، به نحوی که در زمره آثار هنری، ادبی یا صنعتی مورد حمایت قرار گیرد.

بنابراین می‌بایست تأکید کرد که تا کاری فکری و خلاقیت‌آور صورت نگیرد اثری پدید نخواهد آمد و این یک اصل در ضابطه تشخیص اثر خواهد بود.

در اینجا بد نیست مثالی فرضی بیاوریم تا موضوع روشنتر شود اگر مثلاً کیبوتر یا پرند دیگری بتواند با نوک یا چنگال‌های خود بر روی صفحه کلید کامپیوتری ضربه‌هایی وارد آورد که بر اثر آن متن نوشته‌ای، طرحی، فرمولی، شکلی یا هر چیز با معنی و قابل استفاده دیگری پدید آید در این حالت حق مؤلف آن به چه کسی می‌رسد؟ به پرند یا صاحب آن، و یا...؟! در این مثال فرضی عنصر تفکر و خلاقیت و اراده وجود ندارد.

بدیهی است که اثر مؤلف به هنگام ورود به جامعه حامل حقوقی برای صاحب آن است که باید مورد احترام قرار گیرد. بدین منظور همه جوامع و دولتها اقدام به وضع قانون جداگانه و آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های خاص و نیز معاهدات بین‌المللی و سازمانهای داخلی و جهانی نموده‌اند و تاکنون گردهم‌آییها، اظهارنظرهای بی‌شمار، و اقدامات قضایی گوناگونی صورت گرفته تا از مؤلف و اثر و حقوق حاصل از آن دفاع و حمایت نمایند و خوشبختانه تا حد زیادی هم موفق بوده‌اند. البته در جهان ستم و غرب نتایج با هم کاملاً متفاوت بوده است که به دلایل آن خواهیم پرداخت.

در کشور ما ایران هم موضوع قانونگذاری و ضوابط اجرای آن سابقه‌ای حدود هفتاد سال دارد که این با توجه به قدمت و برتری فرهنگی آن امری قابل رسیدگی و تفحص است.

در اینجا برای آگاهی بیشتر، متن مواد قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان، مصوب سال ۱۳۴۸ شمسی، را عیناً نقل می‌کنیم.

نقل از شماره ۷۲۸۸-۱۳۴۸/۱۱/۲۱ روزنامه رسمی

۱۳۴۸/۱۱/۷

شماره ۴۰۵۱۶

وزارت فرهنگ و هنر

فرمان همایونی دائر به اجرای قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان و قانون مزبور که به تصویب مجلسین سنا و شورای ملی رسیده است ذیلاً ابلاغ می‌گردد:

با تأییدات خداوند متعال

نظر به اصل بیست و هفتم متمم قانون اساسی مقرر می‌داریم

ماده اول - قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان که به تصویب مجلسین سنا و شورای ملی رسیده و پیوست این دستخط است به موقع اجرا گذاشته شود.

ماده دوم - هیئت دولت مأمور اجرای این قانون هستند.

به تاریخ بیست و دوم دیماه ۱۳۴۸

شماره ۴-۱۲۱-۱۳۴۸/۱۱/۱ دفتر مخصوص

قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان

فصل یکم - تعاریف

ماده ۱ - از نظر این قانون به مؤلف و مصنف و هنرمند «پدیدآورنده» و به آنچه از راه دانش یا هنر و یا ابتکار آنان پدید می‌آید بدون در نظر گرفتن طریقه یا روشی که در بیان و یا ظهور و یا ایجاد آن به کار رفته «اثر» اطلاق می‌شود.

ماده ۲ - اثرهای مورد حمایت این قانون به شرح زیر است:

۱ - کتاب و رساله و جزوه و نمایشنامه و هر نوشته دیگر علمی و فنی و ادبی و هنری.

۲ - شعر و ترانه و سرود و تصنیف که به هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد.

۳ - اثر سمعی و بصری به منظور اجراء در صحنه‌های نمایش یا پرده سینما یا پخش از رادیو یا تلویزیون که به هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد.

۴ - اثر موسیقی که به هر ترتیب و روش نوشته یا ضبط یا نشر شده باشد.

۵ - نقاشی و تصویر و طرح و نقش و نقشه جغرافیائی ابتکاری و نوشته‌ها و خط‌های تزئینی و هرگونه اثر تزئینی و اثر تجسمی که به هر طریق و روش به صورت ساده یا ترکیبی بوجود آمده باشد.

۶ - هرگونه پیکره (مجسمه).

۷ - اثر معماری از قبیل طرح و نقشه ساختمان.

۸ - اثر عکاسی که با روش ابتکاری و ابداع پدید آمده باشد.

۹ - اثر ابتکاری مربوط به هنرهای دستی یا صنعتی و نقشه قالبی و گلیم.

۱۰ - اثر ابتکاری که بر پایه فرهنگ عامه (فولکلور) یا میراث فرهنگی و هنر ملی پدید آمده باشد.

۱۱ - اثر فنی که جنبه ابداع و ابتکار داشته باشد.

۱۲ - هرگونه اثر مبتکرانه دیگر که از ترکیب چند اثر اثرهای نامبرده در این فصل پدید آمده باشد.

فصل دوم - حقوق پدیدآورنده

ماده ۳ - حقوق پدیدآورنده شامل حق انحصاری نشر و پخش و عرضه و اجرای اثر و حق بهره‌برداری مادی و معنوی از نام و اثر اوست.

ماده ۴ - حقوق معنوی پدیدآورنده محدود به زمان و مکان نیست و غیر قابل انتقال است.

ماده ۵ - پدیدآورنده اثرهای مورد حمایت این قانون می‌تواند استفاده از حقوق مادی خود را در کلیه موارد و از جمله موارد زیر به غیر واگذار کند:

۱ - تهیه فیلمهای سینمایی و تلویزیونی و مانند آن.

۲ - نمایش صحنه‌ای مانند تئاتر و باله و نمایشهای دیگر.

۳ - ضبط تصویری یا صوتی اثر بر روی صفحه یا نوار یا هر وسیله دیگر.

۴ - پخش از رادیو و تلویزیون و وسائل دیگر.

۵ - ترجمه و نشر و تکثیر و عرضه اثر از راه چاپ و نقاشی و عکاسی و گراور و کلیشه و قالب ریزی و مانند آن.

۶ - استفاده از اثر در کارهای علمی و ادبی و صنعتی و هنری و تبلیغاتی.

۷ - به کار بردن اثر در فراهم کردن یا پدید آوردن اثرهای دیگری که در ماده دوم این قانون درج شده است.

ماده ۶ - اثری که با همکاری دو یا چند پدیدآورنده بوجود آمده باشد و کار یکایک آنان جدا و متمایز نباشد اثر مشترک نامیده می‌شود و حقوق ناشی از حق مشاع پدیدآورندگان است.

ماده ۷ - نقل از اثرهایی که انتشار یافته است و استناد به آنها به مقاصد ادبی و علمی و فنی و آموزشی و تربیتی و به صورت انتقاد و تقریظ با ذکر مأخذ در حدود متعارف مجاز است.

تبصره - ذکر مأخذ در مورد جزوه‌هایی که برای تدریس در مؤسسات آموزشی توسط معلمان آنها تهیه و تکثیر می‌شود الزامی نیست مشروط بر اینکه جنبه انتفاعی نداشته باشد.

ماده ۸ - کتابخانه‌های عمومی و مؤسسات جمع‌آوری نشریات و مؤسسات علمی و آموزشی که به صورت غیرانتفاعی اداره می‌شوند می‌توانند طبق آییننامه‌ای که به تصویب هیأت وزیران خواهد رسید از اثرهای مورد حمایت این قانون از راه عکسبرداری یا طرق مشابه آن به میزان مورد نیاز و متناسب با فعالیت خود نسخه برداری کنند.

ماده ۹ - وزارت اطلاعات می‌تواند آثاری را که قبل از تصویب این قانون پخش کرده و یا انتشار داده است پس از تصویب این قانون نیز کماکان مورد استفاده قرار دهد.

ماده ۱۰ - وزارت آموزش و پرورش می‌تواند کتابهای درسی را که قبل از تصویب این قانون به موجب قانون کتابهای درسی چاپ و منتشر کرده است کماکان مورد استفاده قرار دهد.

ماده ۱۱ - نسخه برداری از اثرهای مورد حمایت این قانون مذکور در بند ۱ از

ماده ۲ و ضبط برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی فقط در صورتی که برای استفاده شخصی و غیرانتفاعی باشد مجاز است.

فصل سوم - مدت حمایت از حق پدیدآورنده و حمایت‌های قانونی دیگر

ماده ۱۲ - مدت استفاده از حقوق مادی پدیدآورنده موضوع این قانون که به موجب وصایت یا وراثت منتقل می‌شود از تاریخ مرگ پدیدآورنده سی سال است و اگر وارثی وجود نداشته باشد یا برائث وصایت به کسی منتقل نشده باشد برای همان مدت به منظور استفاده عمومی در اختیار وزارت فرهنگ و هنر قرار خواهد گرفت.

ابداعی و نو باشد.
اثر وقتی موجب حقوقی برای مؤلف خود می‌شود که اصل، ابتکاری،

تبصره - مدت حمایت اثر مشترک موضوع ماده ۶ این قانون سی سال بعد از فوت آخرین پدیدآورنده خواهد بود.

ماده ۱۳ - حقوق مادی اثرهایی که در نتیجه سفارش پدید می‌آید تا سی سال از تاریخ پدید آمدن اثر متعلق به سفارش دهنده است مگر آنکه برای مدت کمتری ترتیب محدودتری توافق شده باشد.

تبصره - پاداش و جایزه نقدی و امتیازاتی که در مسابقات علمی و هنری و ادبی طبق شرایط مسابقه به آثار مورد حمایت این قانون موضوع این ماده تعلق می‌گیرد متعلق به پدیدآورنده خواهد بود.

ماده ۱۴ - انتقال گیرنده حق پدیدآورنده می‌تواند تا سی سال پس از واگذاری از این حق استفاده کند مگر اینکه برای مدت کمتر توافق شده باشد.

ماده ۱۵ - در مورد مواد ۱۳ و ۱۴ پس از انقضاء مدتهای مندرج در آن مواد استفاده از حق مذکور در صورت حیات پدیدآورنده متعلق به خود او و در غیر این صورت تابع ترتیب مقرر در ماده ۱۲ خواهد بود.

ماده ۱۶ - در موارد زیر حقوق مادی پدیدآورنده از تاریخ نشر یا عرضه به مدت سی سال مورد حمایت این قانون خواهد بود:

۱ - اثرهای سینمایی یا عکاسی

۲ - هرگاه اثر متعلق به شخص حقوقی باشد یا حق استفاده از آن به شخص حقوقی واگذار شده باشد.

ماده ۱۷ - نام و عنوان و نشانه ویژه‌ای که معرف اثر است از حمایت این قانون برخوردار خواهد بود و هیچکس نمی‌تواند آنها را برای اثر دیگری از همان نوع یا مانند آن به ترتیبی که الغاء شبهه کند به کاربرد.

ماده ۱۸ - انتقال گیرنده و ناشر و کسانی که طبق این قانون اجازه استفاده یا استناد یا اقتباس از اثری را به منظور انتفاع دارند باید نام پدیدآورنده را با عنوان و نشانه ویژه معرف اثر همراه اثر یا روی نسخه اصلی یا نسخه‌های چاپی یا تکثیر شده به روش معمول و متداول اعلام و درج نمایند مگر اینکه پدیدآورنده به ترتیب دیگری موافقت کرده باشد.

ماده ۱۹ - هرگونه تغییر یا تحریف در اثرهای مورد حمایت این قانون و نشر آن بدون اجازه پدیدآورنده ممنوع است.

ماده ۲۰ - چاپخانه‌ها و بنگاههای ضبط صوت و کارگاهها و اشخاصی که به چاپ یا نشر یا پخش یا ضبط یا تکثیر اثرهای مورد حمایت این قانون می‌پردازند باید شماره دفعات چاپ و تعداد نسخه کتاب یا ضبط یا تکثیر یا پخش یا انتشار و شماره مسلسل روی صفحه موسیقی و صدا را بر تمام نسخه‌هایی که پخش می‌شود با ذکر تاریخ و نام چاپخانه یا بنگاه و کارگاه مربوط بر حسب مورد درج نمایند.

ماده ۲۱ - پدیدآورندگان می‌توانند اثر و نام و عنوان و نشانه ویژه اثر خود را در مراکزی که وزارت فرهنگ و هنر با تعیین نوع آثار آگهی می‌نماید به ثبت برسانند.

آئین نامه چگونگی و ترتیب انجام یافتن تشریفات ثبت و همچنین مرجع پذیرفتن درخواست ثبت به تصویب هیأت وزیران خواهد رسید.

ماده ۲۲ - حقوق مادی پدیدآورنده موقعی از حمایت این قانون برخوردار خواهد بود که اثر برای نخستین بار در ایران چاپ یا پخش یا نشر یا اجرا شده باشد و قبلاً در هیچ کشوری چاپ یا نشر یا پخش و یا اجرا نشده باشد.

فصل چهارم - تخلفات و مجازاتها

ماده ۲۳ - هرکس تمام یا قسمتی از اثر دیگری را که مورد حمایت این قانون است بنام خود یا بنام پدیدآورنده بدون اجازه او و یا عالماً عامداً به نام شخص دیگری غیر از پدیدآورنده نشر یا پخش یا عرضه کند به حبس تأدیبی از شش ماه تا

۳ سال محکوم خواهد شد.

ماده ۲۴ - هرکس بدون اجازه ترجمه دیگری را به نام خود یا دیگری چاپ و پخش و نشر کند به حبس تأدیبی از سه ماه تا یک سال محکوم خواهد شد.

ماده ۲۵ - متخلفین از مواد ۱۷ - ۱۸ - ۱۹ - ۲۰ این قانون به حبس تأدیبی از سه ماه تا یکسال محکوم خواهند شد.

ماده ۲۶ - نسبت به متخلفان از مواد ۱۷ - ۱۸ - ۱۹ - ۲۰ این قانون در مواردی که به سبب سپری شدن مدت حق پدیدآورنده استفاده از اثر با رعایت مقررات این قانون برای همگان آزاد است، وزارت فرهنگ و هنر عنوان شاکی خصوصی را خواهد داشت.

ماده ۲۷ - شاکی خصوصی می‌تواند از دادگاه صادرکننده حکم نهائی درخواست کند که مفاد حکم در یکی از روزنامه‌ها به انتخاب و هزینه او آگهی شود.

ماده ۲۸ - هرگاه متخلف از این قانون شخص حقوقی باشد علاوه بر تعقیب جزائی شخص حقیقی مسئول که جرم ناشی از تصمیم او باشد خسارات شاکی خصوصی از اموال شخص حقوقی جبران خواهد شد و در صورتی که اموال شخص حقوقی به تنهایی تکافو نکند ما به التفاوت از اموال مرتکب جرم جبران می‌شود.

ماده ۲۹ - مراجع قضائی می‌توانند ضمن رسیدگی به شکایات شاکی خصوصی نسبت به جلوگیری از نشر و پخش و عرضه آثار مورد شکایت و ضبط آن دستور لازم به ضابطین دادگستری بدهند.

ماده ۳۰ - اثرهایی که پیش از تصویب این قانون پدید آمده از حمایت این قانون برخوردار است اشخاصی که بدون اجازه از اثرهای دیگران تا تاریخ تصویب این قانون استفاده یا بهره‌برداری کرده‌اند حق نشر یا اجرا یا پخش یا تکثیر یا ارائه مجدد یا فروش آن آثار را ندارند مگر به اجازه پدیدآورنده یا قائم مقام او با رعایت این قانون، متخلفین از حکم این ماده و همچنین کسانی که برای فرار از کیفر به تاریخ مقدم بر تصویب این قانون اثر را به چاپ رسانند یا ضبط یا تکثیر یا از آن بهره‌برداری کنند به کیفر مقرر در ماده ۲۳ محکوم خواهند شد.

دعاوی و شکایاتی که قبل از تصویب این قانون در مراجع قضائی مطرح گردیده به اعتبار خود باقی است.

ماده ۳۱ - تعقیب بزه‌های مذکور در این قانون با شکایات شاکی خصوصی شروع و با گذشت او موقوف می‌شود.

ماده ۳۲ - مواد ۲۴۵ و ۲۴۶ و ۲۴۷ و ۲۴۸ قانون مجازات عمومی ملغی است.

ماده ۳۳ - آئین نامه‌های اجرائی این قانون از طرف وزارت فرهنگ و هنر و وزارت دادگستری و وزارت اطلاعات تهیه و به تصویب هیأت وزیران خواهد رسید.

قانون فوق مشتمل بر سی و سه ماده و سه تبصره پس از تصویب مجلس سنا در تاریخ روز دوشنبه سوم آذرماه ۱۳۴۸، در جلسه روز پنجشنبه یازدهم دیماه یکهزار و سیصد و چهل و هشت شمسی به تصویب مجلس شورای ملی رسید.

رئیس مجلس شورای ملی - عبدالله ریاضی

اصل فرمان همایونی و قانون در دفتر نخست وزیر است.

از طرف نخست وزیر - محمود کشفیان

یکی از نکاتی که در این قانون قابل تأمل است وجود استثنائاتی برای حق مؤلف در بهره‌برداری‌های غیرانتفاعی است، که در مواد ۷ الی ۱۱ آن به خوبی نشان داده شده و در حقیقت مانند احکام ثانویه

توانسته اند احکام اولیه را تحت الشعاع خود قرار دهند (این امر در قوانین دیگر کشورها هم به چشم می‌خورد) که البته باید اندکی مورد تعدیل قرار گرفته و تفسیر بهتری را به همراه داشته باشند. بدیهی است در مورد کل قانون ایراداتی وجود دارد که یکی به دلیل گذشت بیست و سه سال از عمر آن و دیگری وقوع انقلاب اسلامی در ایران و تحولات ناشی از آن است. توجه به این دو عنصر مهم در بازنگری و رفع اشکالات آن بسیار مؤثر خواهد بود. در اینجا به برخی اشکالات و نارساییها اشاره می‌کنیم:

همان گونه که از متن قانون برمی‌آید، در ماده اول جا دارد که به ضابطه تشخیص اثر و مالیت آن اشاره شود، و در ماده دوم قبل از بیان انواع آثار به تعریف حق مؤلف و خصوصاً جنبه های معنوی آن پردازد و سپس در ماده سوم به آثار شفاهی و برنامه ها و سایر وسائل تغذیه کامپیوتری و حتی نامه ها و اخبار علمی نیز اشاره گردد. در ماده هفتم بی مناسبت نیست حدود متعارف با این گونه تعریف کند: به شرطی که خواننده را نسبت به اصل اثر بی رغبتی و نیاز نسازد. ضمناً تبصره آن نیز محل تأمل است.

ماده مستقلی به آثار با نام مستعار و استثناء قائل شدن برای آثاری که اجباراً در خارج از کشور نشر می‌شوند و نیز آثاری که به دلیل عدم آگاهی از حقوق خود، آثارشان را به ثبت نمی‌رسانند وجود داشته باشد تا از بروز مشکلات احتمالی پیشگیری نماید. از حقوق ویراستاران، مصححان، حاشیه‌نویسان و افرادی از این قبیل نیز به صراحت یاد شود.

رفع مشکلات فقهی مجازاتهای پیش بینی شده، که این خود بحث مستقلی را در ارتباط با فتاوی موجود مراجع تقلید و فقهاء محترم در بر دارد. چرا که در مواردی دادگاههای رسیدگی به شکایات مطروحه نظرات و احکام متفاوتی ارائه داده‌اند و این ناشی از عدم تبیین جایگاه حق مؤلف در شرع و مسائل مربوط به آن است.

عدم اشاره به قراردادهای چاپ و نشر و عدم اشاره به مشکلات اعمال حقوق مشاع صاحبان اثر در هنگام بروز اختلاف بین آنان از جمله موارد دیگر است.

البته چون قصد پرداختن به جزئیات نیست از بقیه موارد اشکال صرف نظر شده و متن قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲ ش عیناً درج می‌گردد.

قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی

(مصوب ۱۳۵۲/۱۰/۶)

ماده ۱ - حق تکثیر یا تجدید چاپ و بهره‌برداری و نشر و پخش هر ترجمه‌ای یا مترجم یا وارث قانونی او است. مدت استفاده از این حقوق به وراث منتقل می‌شود از تاریخ مرگ مترجم سی سال است.

حقوق مذکور در این ماده قابل انتقال به غیر است و انتقال گیرنده از نظر استفاده از این حقوق قائم مقام انتقال دهنده برای استفاده از بقیه مدت از این حق خواهد بود. ذکر نام مترجم در تمام موارد استفاده الزامی است.

ماده ۲ - تکثیر کتب و نشریات بهمان زبان و شکلی که چاپ شده به قصد فروش یا بهره‌برداری مادی از طریق چاپ افست یا عکسبرداری یا طرق مشابه بدون اجازه صاحب حق ممنوع است.

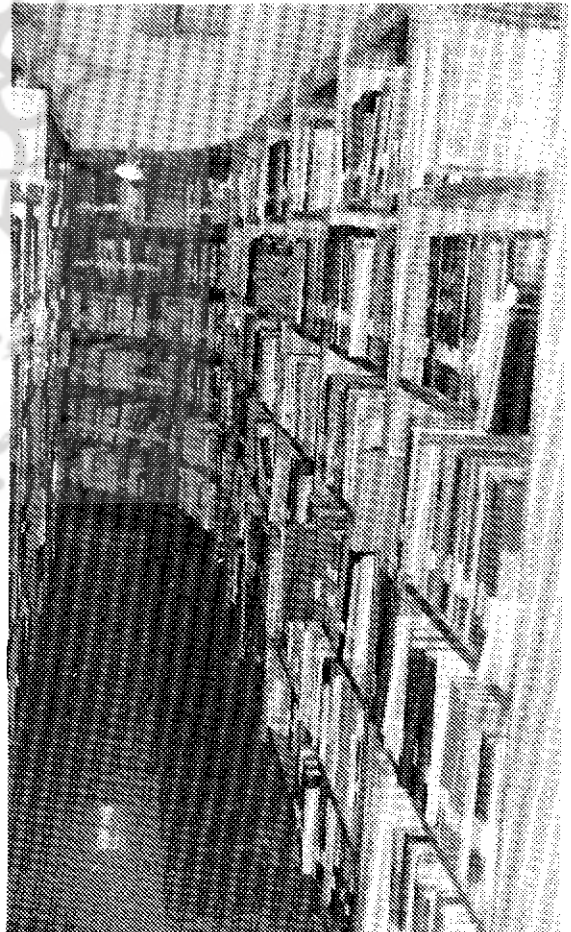
ماده ۳ - نسخه برداری یا ضبط یا تکثیر آثار صوتی که بر روی صفحه یا نواری یا هر وسیله دیگر ضبط شده است بدون اجازه صاحبان حق یا تولیدکنندگان انحصاری یا قائم مقام قانونی آنان برای فروش ممنوع است.

حکم مذکور در این ماده شامل نسخه برداری یا ضبط یا تکثیر در برنامه های رادیو تلویزیون یا هرگونه پخش دیگر نیز خواهد بود.

ماده ۴ - صفحات یا نوارهای موسیقی و صوتی در صورتی حمایت می‌شود که در روی هر نسخه یا جلد آن علامت بین المللی پ لاتین در داخل دایره و تاریخ انتشار و نام و نشانی تولیدکننده و نماینده انحصاری و علامت تجاری ذکر شده باشد.

ماده ۵ - تکثیر و نسخه برداری از کتب و نشریات آثار صوتی موضوع مواد دو و سه این قانون به منظور استفاده در کارهای مربوط به آموزش یا تحقیقات علمی مجاز خواهد بود مشروط بر اینکه جنبه انتفاعی نداشته باشد و اجازه نسخه برداری از آنها قبلاً به تصویب وزارت فرهنگ و هنر رسیده باشد.

تبصره - نسخه برداری از کتب و نشریات و آثار صوتی موضوع مواد دو و سه این قانون در صورتیکه برای استفاده شخصی و خصوصی باشد بلامانع است.

ماده ۶ — در مورد تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی حمایت‌های مذکور در این قانون بشرط وجود عهدنامه یا معامله متقابل نسبت به اتباع سایر کشورها نیز جاری است.

ماده ۷ — اشخاصی که عالماً و عامداً مرتکب یکی از اعمال زیر شوند علاوه بر تأدیبه خسارات شاکي خصوصی به حبس جنحه‌ای از سه ماه تا یکسال محکوم خواهند شد:

۱ — کسانی که خلاف مقررات مواد یک و دو سه این قانون عمل کنند.
۲ — کسانی که اشیاء مذکور در ماده ۳ را که بطور غیرمجاز در خارج تهیه شده به کشور وارد یا صادر کنند.

ماده ۸ — هرگاه متخلف از این قانون شخص حقوقی باشد علاوه بر تعقیب جزائی شخص حقیقی که جرم ناشی از تصمیم او باشد خسارات شاکي خصوصی از اموال شخص حقوقی جبران خواهد شد.
در صورتیکه اموال شخص حقوقی به تنهایی تکافو نکند مابه التفاوت از اموال شخص حقیقی مسئول جبران می‌شود.

ماده ۹ — مراجع قضائی مکلفند ضمن رسیدگی به شکایت شاکي خصوصی به تقاضای او نسبت به جلوگیری از نشر و پخش و عرضه کتب و نشریات و آثار صوتی موضوع شکایت و ضبط آن تصمیم مقتضی اتخاذ کنند.

ماده ۱۰ — احکام مذکور در این قانون موقعی جاری است که آثار موضوع این قانون مشمول حمایت‌های مذکور در قانون حمایت حقوقی مؤلفان و مصنفان و هنرمندان نباشد در غیر اینصورت مقررات قانون مزبور نسبت به آثار موضوع این قانون ملاک خواهد بود.

ماده ۱۱ — مقررات این قانون در هیچ مورد حقوق اشخاص مذکور در قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان را نفی نمی‌کند و محدود نمی‌سازد.

ماده ۱۲ — تعقیب بزه‌های مذکور در این قانون منوط به شکایت شاکي خصوصی است و با گذشت او تعقیب یا اجرای حکم موقوف می‌شود.

قانون فوق مشتمل بر دوازده ماده و یک تبصره پس از تصویب مجلس سنا در تاریخ روز دوشنبه ۱۳۵۲/۹/۲۶، در جلسه روز پنجشنبه ششم دیماه یکهزار و سیصد و پنجاه و دو شمسی به تصویب مجلس شورای ملی رسید.

رئیس مجلس شورای ملی — عبدالله ریاضی

همان گونه که در این قانون مشاهده می‌شود چند ایراد قابل طرح است: یکی اینکه چرا پیگیری مراجع قضایی نسبت به جرم انجام شده در مورد تزییع حق تکثیر و تجدید چاپ و بهره‌برداری را مشروط و موکول به درخواست شاکي نموده و چرا از نیروی انتظامی به عنوان ضابط اجرایی استفاده نمی‌کند تا به محض وقوع جرم وارد عمل شده و مرتکب خلاف را از عمل خود بازدارند.

دیگر اینکه چرا حقوق مالی مترجم نسبت به اثر را که کمتر یا معادل ثلث ماترک او باشد و طی وصیت به دیگری منتقل کند مورد توجه قرار نگرفته است. در وضع فعلی حقوق مالی برای مترجم وجود ندارد، که قابل انتقال و وراثت باشد.

ضمناً همان گونه که قبلاً گفتیم حقوق مائی و معنوی مؤلف کاملاً با هم عجین و وابسته هستند. هرگونه لطمه به یکی به دیگری نیز وارد خواهد شد.

ماده دوم که از تکثیر اثر به همان زبان و شکل اصلی ممانعت می‌کند، در حقیقت تغییر زبان اثر یعنی ترجمه را بدون اذن و اجازه

در جامعه اسلامی ما حق مؤلف دارای مفهومی کاملاً

حقوقی، فقهی و اجتماعی است وبدون توجه به

عناصر فوق هرگز قابل درک یا اثبات نیست.

مترجم یا مؤلف مجاز می‌داند که این اشکالی مهم بر این قانون است. امتیاز قانون اخیر به قانون قبل از آن — که همدیگر را تکمیل هم می‌کنند — این است که در ماده چهارم آن شرط حمایت قانونی از آثار صوتی را به همراه داشتن علامت P (که اولین حرف عبارت انگلیسی Protected، به معنای حمایت شده یا حفاظت شده است) در داخل دایره ذکر می‌کند، که خوب است برای آثار مکتوب هم استفاده از همان علامت بین‌المللی C (که اولین حرف عبارت Copy Right، به معنی حق طبع، استنساخ و روبرداری است) یا برای داخل کشور علامت * (ح) (که حرف اول عبارت حق طبع یا حق مؤلف محفوظ است) پیشنهاد شود.

در اینجا بد نیست با انواع عبارتی که روی آثار منتشره در داخل کشور مشاهده می‌شود آشنا شویم:

حق طبع محفوظ است؛ کلیه حقوق برای ناشر / مترجم / مؤلف محفوظ است؛ همه حقوق محفوظ است؛ حق تقلید محفوظ است؛ حق چاپ محفوظ و مخصوص به ناشر / مؤلف / مترجم است؛ همه حقوق محفوظ و هرگونه استفاده نمایشی از این کتاب منوط به اجازه نویسنده است؛ کلیه حقوق محفوظ است و هرگونه استفاده از تمام یا پاره‌ای از این اثر منوط به اجازه کتبی ناشر است؛ هرگونه استفاده از طرحها یا ذکر مأخذ آزاد است؛ حق چاپ این کتاب به موجب قرارداد مورخه ..... وسیله مترجم محترم به انتشارات ..... واگذار شده است؛ تقلید و نشر محتویات این نشریه بطور کامل و یا حتی بخشی از آن بدون اجازه کتبی ناشر ممنوع است؛ نقل مطالب این نشریه یا ذکر مأخذ آزاد است؛ قیمت بدون حق عکسبرداری ..... ریال؛ شرط فروش: کلیه حقوق شرعی و قانونی هرگونه چاپ متعلق به ناشر است؛ جمیع الحقوق محفوظه؛ نقل و تجدید چاپ بدون اجازه ممنوع است؛ حق چاپ و انتشار چاپ اول منحصراً به شرکت انتشاراتی ..... و در چاپهای بعدی اولویت در چاپ و انتشار با شرکت ..... است؛ حق چاپ و پخش این کتاب محفوظ و مخصوص ناشر است؛ حقوق اعاده الطبع و النشر محفوظه للنشر؛ نقل و اقتباس این مجله به کلی ممنوع است؛ حق چاپ محفوظ است و چاپ این اثر بوسیله مؤسسه یا شخص دیگری مجاز نیست؛ نقل و اقتباس مطالب کتاب برای همگان آزاد است؛ ناشر ..... با اطلاع ..... و مسئولیت صحت مطالب آن با مؤلف / مترجم انحصاراً ..... و مسئولیت صحت مطالب آن با مؤلف / مترجم

است؛ کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه، اقتباس، تهیه پاسخنامه تمرینات، کلید راهنما و غیره برای ..... محفوظ است؛ نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است؛ همه حقوق ناشی از نشر مقاله ها، طرحها و عکسها متعلق به ..... است؛ اجازه چاپهای دیگر با مؤلف است؛ چاپ کتاب ..... و ترجمه ..... طبق سند رسمی قانونی متعلق به انتشارات ..... می باشد؛ کلیه حقوق طبع و درآمد ..... مربوط به ..... است؛ اینجانب ..... حقوق چاپ و نشر کلیه تألیفات و ترجمه های خود را به ..... واگذار نمودم با این شرط که برای هر مرتبه تجدید چاپ و انتشار مبادرت به کسب نظر اینجانب نماید و ..... مجازو مأمور است که از چاپ و انتشار تألیفات و ترجمه های اینجانب که بدون کسب مجوز قانونی وسیله اشخاص و یا مؤسسات دیگر انجام پذیرد از طرق قانونی جلوگیری کرده و نشریات مربوط را جمع آوری نماید؛ هرگونه استفاده از مطالب، طرحها و تصاویر مجله ..... منوط به کسب اجازه از مدیر مسئول است؛ در صورت فروش، واگذاری یا انتقال حق شما باطل خواهد شد؛ هرگونه کپی برداری که توسط کارخانه سازنده آن تأیید نشود کپی برداری غیرمجاز تلقی می گردد؛ برنامه هایی که از طریق این ماهنامه به صورت نرم افزار روی دیسک عرضه می شوند مهر حق التألیف ماهنامه ..... را خورده اند حتی دیسک یا دیسک هایی فقط برای استفاده خریدار است و فقط او می تواند برای روزمبادای خود یک نسخه از آنها کپی بگیرد. در غیر این صورت کپی کردن و نسخه برداری از آنها برخلاف شرع و قانون خواهد بود؛ هرگونه کپی برداری از برنامه بدون موافقت تولیدکنندگان آن غیرمجاز می باشد؛ مسؤلیت مطالب هر مقاله به عهده نویسنده بوده و دفتر مجله در حکم و اصلاح مقالات آزاد است؛ نقل مقالات و مطالب به شرط ذکر نام نویسنده یا مترجم و نام شماره و تاریخ مجله آزاد است مگر آنکه مطلب یا مقاله ای با علامت (ه) از این قاعده مستثنی شده باشد؛ از کلیه نشریاتی که از مطالب یا مقالات ماهنامه ..... استفاده می کنند خواهشمند است سه نسخه از آن نشریه را به نشانی ماهنامه ارسال نمایند؛ حق هرگونه چاپ و تکثیر و انتشار مخصوص ..... است و این حق طبق بند نهم قرارداد منعقد شده با ..... مورخ ..... و منضمات آن به این ..... واگذار شده است؛ هرگونه بهره برداری تکثیری از این اثر (اعم از رنگی - یک رنگ) بدون اجازه ..... ممنوع است؛ کلیه حقوق چاپ این کتاب از طرف مؤلف به ..... واگذار گردیده است؛ همه حقوق برای ناشر محفوظ است؛ تکثیر تمام یا بخشی از این اثر به صورت حرفه چینی و چاپ مجدد، چاپ افست، پلی کپی، فتوکپی و انواع دیگر چاپ و تکثیر به هر منظور و به هر تعداد پیش از گرفتن اجازه کتبی از ناشر اکیداً ممنوع است؛ نقل مطالب به صورت معمول در مقاله ای تحقیقاتی با ذکر نام کامل ناشر و نشریه آزاد است

و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار خواهند گرفت؛ نقل و درج بخشی از مطالب این کتاب با رعایت امانت و ذکر دقیق مأخذ بلامانع است؛ هرگونه استفاده از مطالب، طرحها و تصاویر مجله ..... منوط به کسب اجازه از سرپرست است، ضمناً مطالب ارسال شده مسترد نخواهد شد؛ کلیه حقوق ماهنامه ..... به عنوان یک سند چاپی و یک اثر علمی و فرهنگی برای ناشران آن محفوظ است، متخلفین به موجب بند ۵ از ماده ۲ قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان تحت پیگرد قانونی قرار می گیرند؛ حقوق مادی این اثر متعلق به ..... است؛ هرگونه برداشت از مطالب این اثر باید با اجازه نویسنده باشد؛ مدرک محفوظ الحقوق.

در منابع و آثار خارجی غالباً همان علامت C و P و یا عبارات All Rights Reserved - Copy Protection و همچنین ذکر تاریخ اعطای قانونی حق طبع به اثر به صورت اختصاری مثلاً C ۱۹۹۲ درج می شود. ولی در مواردی توضیحات لازم و شرط تجدید چاپ و تکثیر و سایر بهره برداریها به صراحت اعلام می گردد تا خریدار و استفاده کننده از اثر را به وظایف خود آگاه نماید.

توضیحات:

• این علامت اولین بار روی آثار منتشره از سوی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان ایران به کار رفته است.